

Vypracoval: Petr Turecký

Vztah v díle M. Kusánského a G. W. Leibnize jako vyjádření pohybu v univerzu

Pokusím se zamyslet nad některými myšlenkami G. W. Leibnize uvedenými v jeho spise *Monadologie*.¹ Srovnávat je budu s některými závěry Mikuláše Kusánského, jak jsem je zachytil na přednáškách prof. Pavla Flosse v roce 1998 v Olomouci.

V § 17 píše Leibniz, že *percepce a to, co na ní závisí, nelze vysvětlit z tvarů a pohybů. Kdybychom si mysleli nějaký stroj, který byl zřízen tak, že by dokázal myslet, vnímat a percipovat, mohli bychom si jej při zachování těchto vztahů myslet zvětšený tak, že bychom do něho mohli vstoupit jako do nějakého mlýna. Předpokládáme-li to, pak, kdybychom prohlíželi jeho vnitřek, nenašli bychom v něm nic než kusy, které na sebe narážejí, nikdy něco, z čeho by bylo možno vysvětlit percepce. Je jí tedy nutno hledat v jednoduché substanci, nikoli ve složeném či ve stroji. Také nelze v jednoduché substanci nalézt nic více než právě toto: percepce a jejich změny. Pouze v nich mohou záležet všechny vnitřní činnosti jednoduchých substancí.*

§ 47, 48: *Všechny stvořené nebo-li odvozené monády jsou jeho (Božími) výtvary a vznikají nepřetržitým vyzařováním božství od okamžiku k okamžiku, přičemž jsou ohraničeny pouze receptibilitou tvora, pro něhož je podstatné, že je omezen. (vyzařování znamená upřednostnění některých možností nad jinými, rozvinutí jejich schopností, virtuálně v nich přítomných)*²

Čím dokonalejší je tvor, tím větší má schopnost působení *navenek*, jak vyplývá z § 50 – obsahuje pak důvody a *a priori* dění obsaže-

¹ *Monadologie* – název dle vydání z roku 1720.

² Poznámka č. 30, s. 175.

ném v jiném tvorů. V §51 – *U jednoduchých substancí existuje však pouze ideální vliv jedné monády na druhou, tj. působení, které se uskutečňuje pouze zásahem božím, pokud v božích idejích žádá nějaká monáda právem, aby Bůh na ni vzal ohled při uspořádání druhých monád již při počátku věcí. Protože žádná stvořená monáda nemůže mít fyzický vliv na nitro jiné monády, může pak jedině touto cestou záviset jedna na druhé.* §52 *Tak se stává, že mezi tvory dochází k vzájemné činnosti a trpnosti. Neboť Bůh při porovnání dvou jednoduchých substancí nachází v jedné každé důvody, jež ho nutí, aby první přizpůsobil druhou, a následkem toho to, co je třeba považovat v určitých ohledech za aktivní, z jiného hlediska je pasivní; aktivní potud, pokud nějaké určení, které je v něm zřetelně poznáno, slouží k vysvětlení toho, co se děje v něčem jiném, pasivní potud, pokud důvod toho, co se děje v něm, se nachází v tom, co je zřetelně poznáváno v jiném.*

Může vztah znamenat také sílu, pohyb? Myšlenka propojenosti vesmíru se jsoucný v pojmu *monáda* by tomu nasvědčovala. Jestliže Descartes hovoří o prostoru, je prázdný, tělesa na sebe působí pouze fyzicky. Leibniz tuto možnost pravděpodobně nevyklučuje, spíše ji přehlíží, jako něco nedostačujícího při pokusu o výklad vesmíru – jeho zákonitostí. Descartes považoval Newtonův objev gravitace za nepatřičnou mystiku. Naopak Leibniz pracuje se *silou* jako něčím reálným. *Silou* také jako vztahem, s *možností* (čímž navazuje [vědomě?] na T. Akvinského a tím na Aristotela a učení o zacílení, o možnosti cíle – dokonalosti – obsažené v každém stvořeném jsoucnu jako možnost. Monáda vystihuje lépe každé stvořené jsoucno, protože s sebou nenese příděch hmoty. Monáda je ohniskem, jakýmsi polem střetnutí sil jiných polí – tedy centrem vztahu, energetickým bodem. Jedná se tedy o stvoření, jeho existence je ale spíše dána *vztahem*, než hmotným působením. Zrušili bychom tento vztah, vymažeme i existenci *monády*. Na to podescartovská filosofie zapomněla. Svět se nám stával hromadou fyzicky na sebe působících oddělených těles. Zmizení jednoho tělesa

tak neznamena příliš pro jiná tělesa. S monádami je tomu jinak. V každé je obsažen celý vesmír, tudíž zmizení jedné má za následek zmizení celého vesmíru. Takto dotažená myšlenka podivuhodně souvisí např. s židovskou mystikou, kde každý skutek zapříčiňuje změny v nebeských hierarchiích. Jestliže dříve u M. Kusánského došlo k rehabilitaci prostoru, pak u Leibnize zas dochází k rehabilitaci jsoucna, které již není v područí prostoru, ale jeho homogenní součástí. Prostor i jsoucno jsou propojeny v jeden celek.

Model *vztahu* jako popisu vyjádření stvořeného světa nacházíme také u Mikuláše Kusánského. Kusánský nezkoumá věci samy, ale vztahy mezi věcmi. Každá věc je tedy průsečíkem - *uzlem vlivů*. Připomenul bych, že Kusánský jako první hovořil o nekonečnosti univerza. Do té doby platila nekonečnost pouze ve smyslu boží nekonečnosti (od Filóna Alexandrijského), nikdy pro svět. M.K. chápe universum jako *INFINITAS ABSOLUTA CONTRACTA*. Což znamená něco jako smlouva – původně v právnickém významu.³ M.K. uvažuje, že i kdybychom předpokládali konečný počet jsoucen v univerzu, všechny možné vztahy mezi nimi by byly nekonečné. Tedy jednotlivé části vytvářejících univerzum jsou také nekonečné. Tato myšlenka se přibližuje Leibnizově pojetí *monády* jako obrazu makrokosmu v mikrokosmu. Nekonečnost se projevuje v každé částěce univerza. M.K. jde ještě dále a jako jeden z důkazů nekonečna uvádí dokonce samotný fakt uvažování o nekonečnu. Člověk se tak na nekonečnu podílí. Tak je i člověk nekonečný. A opět vzpomeňme monádu. I ona je co do možnosti vztahů a virtuálně přítomných zacílení nekonečná. Pouze *volba* (volba jednoho zacílení ještě neznamena ztrátu stále přítomných nekonečně možných vztahů a propojení s ostatními monádami – tedy ostatním stvořeným univerzem) ukazuje zdánlivě na konečnost, protože se tak zjevuje v námi pozorovaném světě. A tak i M.K. došel k závěru, že

³ Patočka překládá tento termín jako skloubenost.

univerzum je jediným aktem božím s možnostmi všech světů, všech možností.

Vztah jako RELATIO nacházíme u M.K. i v pojetí klidu a pohybu. Tyto veličiny jsou *relativní*. Nic není pevného (!), nezbyvá nám nic jiného, než zkoumat vztahy. M.K. vydělil *prostor a relaci* z akcidentů a ustanovil je za substance [! analogie u Descarta a Leibnize]. Prostor je příčinou, HYPOSTAZIS, zřídlem všech věcí. (V renesančním umění došlo k rehabilitaci prostoru na úkor morálky, prostoru a ne morální důležitosti se najednou podřizují zobrazené předměty).

Pro M. K. byla důležitá otázka, jaký má svět individuí vztah k Bohu. Odpovědí mu byl sjednocující prostor. Všechno je ve všem prostřednictvím univerza. U Leibnize došlo k podobné úvaze, pouze dotáhl tuto myšlenku až do sféry minimálního jsoucna, jakým je monáda. I ta musí být nějakým způsobem spojena s Bohem. Jak již bylo uvedeno, děje se tak skrze vztah – jak k Bohu (emanací), tak k ostatním monádám (cestou zdokonalení). K. dochází k závěru, že vše je ve všem prostřednictvím univerza – MEDIANTE UNIVERSO. Situaci vystihuje termínem *kontrakce*.⁴ 1) Každá jednotlivina je schopna v sobě kontrahovat celé univerzum, vždy po způsobu sobě vlastním.⁵ (Jak mnoho tato teorie připomíná teorii a priori u Kanta. Svět není objektivně uchopitelný, ale podle náhledu. U kanta je apriori společné, M. K. (i Leibniz) bere na zřetel individuum. Svět má podob tolik, kolik je individuí, monád. Každá monáda, každá věc zobrazuje svět po svém.)

2) Každá jednotlivina je schopna kontrakce, pouze je-li sama kontrahována. Tedy – je-li ve funkčních vztazích s celkem, k němuž

⁴ tento termín se nevyskytuje v celém díle, pouze v *De docta ignorantia*.

⁵ OMNIA UNIVERSALIA, GENERALIA ET SPECIALIA IN TE, IULIANO IULIANISANT. *Veškeré univerzální rodové a druhové Juliane v tobě julianizují.*

Z hlediska dějin se podobně zabýval tímto problémem Proklos, jehož M.K. uznával. Proklem byl formován D. Aeropagita. Dle Prokla je vše ve všem, avšak vždy dle vlastní přirozenosti. Tedy dle jedné ze tří emanací z Jednoho: bytí, život, duch. Jednou je vše po způsobu ducha, jindy po způsobu bytí, života. Jde tedy o obecnou formu, nejedná se o staženost v jednotlivině.

patří. (Oko je schopné kontrakce, jen je-li součástí živého těla, v mrtvém těle nekontrahuje, tón sám o sobě je pouze zvuk, v souvislosti s jinými tóny se stává také tónem – nemohu zde neuvést podobně směřující myšlení E. Rádla, který vidí největší problém po-descartovské filosofie v neschopnosti uznat tuto skutečnost – že nějaká část života (ať těla, organismu, nebo jakékoliv jiné části stvořeného vesmíru(!) se chová jinak v živém organismu a jinak v mrtvém, a že tak se to má i s celým vesmírem – viz jeho podobenství o rozpitvaném vesmíru). Tak i pro monádu je hlavní předpoklad existence vztah k Bohu a tím i k jiným monádám.

Věci ke své existenci nepotřebují nic jiného, než protínání se vlivů univerza. Aby mohla být nějaká věc zároveň vším ostatním, má imanentní schopnost *kontrahovat*.

Kontrakce je zvláštní případ *zavinutosti* univerza v jednotlivině. Univerzum je rozvinutím Boha, ten je však mimo univerzum (takže se nejedná o panteismus). Rozvinutím nebo zavinutím nezměnil Bůh svoji podstatu.

M. K. považuje tuto schopnost v základě za esenci – ABSOLUTA CONCRATA. Tím esenci zdynamizoval a připravil tak půdu Leibnizovi, který považoval za základ monády také pohyb – u něj to nazývá spění k dokonalosti – vztahování se k Bohu každé monády uvnitř svého jádra.

Čili – žádná věc není definitivní, celému universu je vlastní dynamičnost.

Lidské poznání je u M.K. proces, je to jedna z forem *zavinutí* univerza. Dokonce se jedná o jedinou vědomou kontrakci. Stejně tak monáda zraje určitým poznáním, zdokonaluje se. I toto směřování k dokonalosti by se dle mého názoru dalo porovnat. V obou případech se jedná o pohyb v aristotelském smyslu.⁶

⁶ pohyb nemusí být pouze z místa na místo, ale také růst, směřování k cíli. – *causa finalis*.

Ve spise *Idiota de mente* M. K. popisuje mysl – *mens*, jenž je spojena s tělem. Řídí vše tělesné v člověku. Je lidským duchem, který je schopen poznání sám. Toto je revoluční teorie, která přesahuje celou západní tradici orientovanou na *já*. Až Jung svým zájmem o podvědomí uznal opět celost člověka. Poznání nekonáme pouze vědomě my sami, ale také my „nevědomí“, něco v nás poznává a postupně se může, ale nemusí „zapisovat“ do vědomé racionální složky našeho bytí. Opět tato teorie odpovídá výše zmíněnému popisu *zrání* k cíli, k naplnění, kde se vůbec nehovořilo o pouze vědomém činění. I Leibniz hovoří o emanacích. Lidský duch je tedy schopen poznání sám. A to na základě modelu světa jako propojeného pole nekonečným množstvím uzlů.

Záměrně jsem vybral pouze některé aspekty z díla M.K. – jednak na celkový pohled zde není prostor, ani bych ho nebyl schopen vzhledem k času, a množství materiálu, který bych musel zpracovat.⁷

Nemohu zde na závěr nevzpomenout C. Castanedu, který obdobným způsobem popisoval skutečnost slovy svého (možná fiktivního) učitele Dona Chuana:

Bod spojení vykonává nejen seřazení, kterého je třeba pro vnímání, ale také znemožňuje seřazení určitých emanací, aby bylo možné dospět k větší jemnosti ve vnímání. Umožňuje letmé přehlížení, což je šikovný lidský výtvar, který nemá obdoby.

Zběžné vnímání je také naše past. Toto zběžné vnímání je pro nás tak skutečné, že zapomínáme na to, že jsme si je sami vytvořili, protože jsme přikázali svému bodu spojení, aby se objevil tam, kde se objevuje. Zapomínáme na to, že se nám to jeví tak skutečné jen proto, že jsme si přikázali jako skutečnost to vnímat. Máme sílu sbírat povrch svých propojení, ale nemáme sílu se ochránit před vlastními příkazy. Tomu

⁷ Dobovost u M.K. se projevuje jeho snahou dávat velkou moc matematice, jež má schopnost uchopovat bytostí věcí. Zvláštním způsobem se vyrovnává s popisem ducha v těle člověka. Ten je rozveden v cévách, je kognitivním chvěním, přijímá věci, jako vosk otisk.

*se ale musíme naučit.*⁸

Tento úryvek hovoří o bodu spojení – ten chápu jako naše *apriori* – soustavu pravidel určujících vnímání světa dle řádu naší kultury. Hlavním činitelem je struktura jazyka. Právě vnitřní dialog, který každý člověk vede od útlého dětství pomalu a jistě upevňuje představu světa jako něčeho pevného, světa, v němž hraje důležitou roli čas, pevné významy stvořených věcí. Je to síla, která nám brání v odstupu od sebe sama – od sebe sama-toho vytvořeného a dlouholetým zvykem upevněného pocitu, že například jsme pány svého poznání. Náboženství tuto skutečnost probourávají: buddhismus důrazem na meditaci, zastavením myšlenek, křesťanství zase důrazem na ztrátu „starého“ člověka a obrodu v Kristu. Emanace jsou vlákna, jimiž sestavujeme pohled na svět. Jejich změnou nebo posunem se svět může radikálně měnit. Jednou ze změn jsou např. sny. I Castanedův svět je propojen vztahy a energiemi a je v neustálém pohybu.

*Problém tkví v naší váhavosti přijmout představu, že poznání může existovat beze slov, která by je vysvětlovala. (...) lze znát beze slov a dokonce i bez myšlení.. . Poznání a jazyk jsou oddělené. .. ducha lze pouze prožít.*⁹

Obsah vnímání závisí na pozici našeho bodu spojení.

V mé bytosti jsou očividně dvě oddělené části. Jedna je nesmírně stará, uvolněná a lhostejná, těžká, temná a se vším spojená. To je ta moje část, které na ničem nezáleží, protože všechno je jedno, protože jedno se rovná druhému. Tato část má ze všeho radost a nic neočekává. Ta druhá část je lehká, nová, nadýchaná a rozrušená. Je nervózní a rychlá. Záleží jí na sobě samé, protože je nejistá a z ničeho se netěší, prostě proto, že jí chybí schopnost s něčím se spojovat. Je osamělá a na povrchu, je zranitelná. A to je ta část, kterou se dívám na svět.

⁸ C. Castaneda: *Vnitřní oheň*, s. 115.

⁹ Castaneda: *Síla ticha*, s. 42.

.. To, co prožíváš a čemu říkáš dualita, je pohled z jiné polohy tvého bodu spojení. Z té polohy může cítit starší stránku člověka. A to, co zná tato starší lidská stránka, se nazývá tiché poznání. Je to vědění, které ještě nedovede vyslovit. .. Abys ho mohl vyslovit, musíš mít nesmírné množství energie, kterou použiješ. A téhle energie v tuto chvíli nazbyt nemáš.

Tiché poznání je něco, co máme všichni. Je to něco, co má absolutní mistrovství, úplné poznání všeho. Ale nemůže to myslet, a proto nemůže mluvit o tom, co ví. Když si člověk začal uvědomovat, že zná, chtěl si uvědomit, co zná, a tehdy se mu to, co znal, ztratilo z dohledu.¹⁰

I Platón vystihuje, dle mého názoru, stejnou zákonitost nalézání moudrosti uvnitř nás svou teorií o idejích. Rozpomínání může být proces zrání, postupné uvědomování toho archetypického v nás.

Závěr

Těmito některými, možná povrchními a nedostatečnými, srovnáními jsem chtěl poukázat na spřízněnost pojmů *pohyb, síla, zrání, poznání* v určitém typu myšlení. Označují skutečnost z jiného pohledu, než descartovský systém, popisující pouze mechanisticky evidovaný vesmír.

¹⁰ tamt., s. 125.